

پرسمان عصمت شرحی بر آیه تطهیر

علی اکبر بابایی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
تابستان ۱۳۹۰

بابایی، علی اکبر، ۱۳۳۳ -

پرسمان عصمت؛ شرحی بر آیه تطهیر / علی اکبر بابایی. - قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، مرکز فرهنگ و معارف قرآن؛ پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸.

ده، ۱۵۵ ص. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۱۵۳: علوم قرآنی؛ ۱۴)

ISBN: 978-600-5486-36-0

بهاء: ۱۹۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه: ص. [۱۳۳] - ۱۴۲؛ همچنین به صورت زیر نویس.

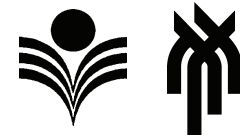
نمایه.

۱. تفاسیر (سوره احزاب، آیه تطهیر). ۲. عصمت. الف. مرکز فرهنگ و معارف قرآن. ب. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ج. عنوان.

۲۹۷/۱۸

۱۳۸۸ ۴ پ ۲ ب ۱۰۲/۶۵۴/ BP

۱۹۷۷۲۶۹

پرسمان عصمت؛ شرحی بر آیه تطهیر

مؤلف: علی اکبر بابایی

ویراستار: سعیدرضا علی عسکری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (شماره انتشار: ۱۵۳؛ علوم قرآنی: ۱۴)

ناشر همکار: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، مرکز فرهنگ و معارف قرآن

صفحه آرای: اداره چاپ و انتشارات پژوهشگاه

چاپ دوم: تابستان ۱۳۹۰ (چاپ اول: زمستان ۱۳۸۸)

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۱۹۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵۱-۲۱۱۱۱ (انتشارات ۲۱۱۱۳۰۰)، شماره: ۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱ تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نیش کوی اسکو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۶۰۰-۶۶۴۰۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ

وَيُطَهِّرَكُم تَطْهِيرًا

(احزاب، ۳۳)

چهار

فهرست مطالب

- پیشگفتار ۱
- مقدمه ۵
۱. چه نیاز و ضرورتی در بررسی آیه تطهیر و پرسمان پیرامون آن وجود دارد؟ ۵
۲. مهم‌ترین پیام آیه تطهیر چیست؟ ۷
۳. پاسخ‌ها در این پرسمان براساس چه مبانی و با چه روش یا روش‌هایی و به چه ترتیب انجام می‌گیرد؟ ۷
- فصل اول: شأن نزول ۹
۱. آیا ترتیب فعلی سوره‌ها و آیات قرآن طبق ترتیب نزول است یا تفاوت دارد؟ و طبق ترتیب نزول بودن یا نبودن آن، چه تأثیری در فهم و تفسیر آیات دارد؟ ۱۰
۲. آیا چینش و ترتیب فعلی سوره‌ها و آیات توقیفی است یا اجتهادی؟ و توقیفی یا اجتهادی بودن آن در فهم و تفسیر آیات تأثیر دارد یا نه؟ ۱۲
۳. آیا سوره احزاب از سوره‌هایی است که یکجا نازل شده است یا به تدریج در مناسبت‌های مختلف، با ذکر شواهد تبیین کنید؟ ۱۵
۴. آیا جمله «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» که بخشی از آیه ۳۳ سوره احزاب است نزول مستقلی داشته است یا در ادامه آیه و همراه با آیات قبل و بعد نازل شده است با ذکر مستند تبیین کنید؟ ۱۶
۵. روایات بیانگر نزول این آیه، چه مقدار است؟ آیا فقط در کتب شیعه نقل شده یا در کتاب‌های اهل تسنن نیز آمده است؟ اعتبار آنها چگونه است؟ ۲۰
۶. نزول مستقل داشتن یا نداشتن جمله «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ...» در معنا و تفسیر آن، چه تأثیری دارد؟ ۲۱

پنج

۷. زمان نزول این آیه در چه تاریخی بوده است؟ آیا معلوم بودن یا نبودن تاریخ نزول آن در فهم معنا و تفسیر آن تأثیر دارد؟ ۲۱
۸. آیا ممکن است قسمتی از یک آیه قرآن درباره یک موضوع نازل شود و قسمت دیگر آن آیه به موضوع دیگری نظر داشته و با آن موضوع بی ارتباط باشد؟ ۲۲
۹. اختلاف روایات در بیان محل نزول این آیه و تفاوت آنها در نقل جزئیات، استناد به آن روایات را مخدوش نمی‌کند؟ ۲۳

فصل دوم: تبیین مفردات ۲۵

۱. معنای حقیقی «أتمأ» چیست؟ حصر یا تأکید یا مشترک بین آن دو است؟ ۲۵
۲. معنای حقیقی «اراده» چیست؟ اصطلاح اراده تکوینی و تشریحی در زمان نزول قرآن نیز مطرح بوده یا در زمان‌های بعد پدید آمده است؟ ۲۹
۳. در این آیه شریفه «اراده» در چه معنایی به کار رفته است، شواهد و قراین دال بر آن چیست؟ ۳۱
۴. در این آیه هیئت مضارع در فعل «یرید» چه معنایی دارد؟ آیا بر وقوع اراده خدا در آینده دلالت می‌کند یا به معنای دیگری اشاره دارد؟ ۳۴
۵. لام در زبان عربی در چه معنایی به کار می‌رود و در این آیه از لام «لیذهب» چه معنایی اراده شده است و شاهد و دلیل آن چیست؟ ۳۵
۶. معنای لغوی «ذهب» را ذکر و معنای «یذهب» در این آیه را بیان کنید؟ ۳۹
۷. متعلق «اراده» در آیه تطهیر چیست؟ ۴۰
۸. «الرجس» در لغت و در قرآن کریم در چه معنایی به کار رفته و در این آیه از آنچه معنایی اراده شده است؟ ۴۰
۹. معنای لغوی و اصطلاحی «اهل البیت» و «اهل بیت» را بیان کنید و توضیح دهید که آیا ممکن است برای این کلمه به صورت اضافه اصطلاح شرعی خاصی وجود داشته باشد یا نه؟ ۴۲
۱۰. معنای لغوی «تطهیر» و «یُطَهَّرُ» را بیان کنید و توضیح دهید که آیا تطهیر مستلزم وجود پلیدی در محل تطهیر هست یا نه؟ «تطهیراً» چه محلی از اعراب دارد و در این آیه شریفه چه نکته‌ای را افاده می‌کند؟ ۵۱

فصل سوم: دلالت آیه تطهیر بر عصمت اهل بیت علیهم السلام ۵۵

۱. معنا و مفاد «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» را با توجه به آنچه در فصل اول و دوم تبیین شد، بیان نموده و دلالت آن را بر عصمت اهل بیت توضیح دهید. ۵۵

۲. آیا دلالت این آیه بر عصمت اهل بیت فقط در صورتی است که اراده به کار رفته در این آیه تکوینی باشد؟ ۵۹
۳. در آیاتی از قرآن نظیر آیه ۱۸۵ سوره بقره و ۲۷ و ۲۸ سوره نساء اراده خداوند به معنای محبت و رضایت خداوند نسبت به چیزی است که اراده به آن تعلق گرفته است و بر حتمی بودن وقوع متعلق اراده و تخلف نداشتن مراد از اراده دلالت ندارد، چرا در این آیه اراده خدا به این معنا نباشد؟ ۶۰
۴. اراده در آیه تطهیر با اراده در آیه ششم سوره مائده «مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ» چه تفاوتی دارد که در آن آیه اراده، تشریحی و در آیه تطهیر تکوینی است؟ و حال آنکه ساختار جمله مرکب از «یُرِيدُ» و متعلق آن، در این دو آیه بسیار شبیه هم است؟ ۶۱
۵. اگر کلمه «يُطَهِّرْكُمْ تَطْهِيرًا» در این آیه کریمه بر عصمت اهل بیت دلالت داشته باشد، باید تمام اهل بدر نیز معصوم باشند؛ زیرا درباره آنها نیز در برخی آیات مانند «وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رَجْزَ الشَّيْطَانِ» این کلمه به کار رفته است و حال آنکه هیچ کس آنها را معصوم نمی داند. ۶۲
۶. در آیه تطهیر حتی اگر اراده، تکوینی و یا به عبارت دیگر به معنای خواست حتمی هم باشد، در صورتی دلالت بر عصمت می کند که مفاد آن خبری باشد و از واقع حکایت نماید، ولی مفاد آن شرطیه است؛ زیرا خدا اراده کرده است که اهل بیت را با تقوا و عمل صالح از مطلق پلیدی دور کند و آنان را پاکیزه قرار دهد و بدین منظور تکالیفی متوجه آنان کرده که اگر اطاعت کنند خدا پلیدی را از آنان دور کرده آنان را پاکیزه قرار می دهد، آیا بر فرض مشروط بودن اراده خدا به اطاعت آنان نیز آیه بر عصمت اهل بیت دلالت دارد؟ ۶۳
۷. آیا اگر اراده در این آیه تشریحی می بود فضیلت بیشتری برای اهل بیت ثابت نمی شد؟ . ۶۴
۸. آیا اینکه خدا خواسته باشد مطلق پلیدی را از اهل بیت دور گرداند و آنان را به طور کامل پاکیزه قرار دهد مستلزم جبر و سلب اختیار از آنان نخواهد شد؟ و آیا در این صورت این عنایت خدا نسبت به آنان امتیاز و دلیل برتری آنان بر سایر انسانها خواهد بود؟ ۶۵
۹. چرا خدای متعال این لطف و عنایت ویژه را فقط نسبت به افراد خاصی مبذول داشته است؟ آیا این امر با عدالت خداوند سازگار است؟ ۶۶
۱۰. اگر اراده خدا در آیه شریفه اراده حتمی است، چرا پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پس از نزول آیه دعا کرد و همان چیزی را که خدا اراده فرموده است از خدا خواست؟ ۶۸
۱۱. آیا دعای پیامبر درباره تطهیر اهل بیت با عصمت آنان از بدو تولد منافات ندارد؟ ۶۹

هفت

فصل چهارم: وسعت و قلمرو عصمت اهل البیت علیهم السلام در آیه تطهیر ۷۱

۱. آیا این آیه بر تمامی مراتب عصمت در همه مراحل زندگی اهل بیت دلالت دارد؟ مبانی آن را بیان کنید؟ ۷۱
۲. اضافه شدن جمله «يُطَهِّرْكُمْ تَطْهِيرًا» با تأکیدی که به همراه دارد چه منظوری را دنبال می‌کند؟ ۷۳
۳. با توجه به اینکه در روایات «الرجس» در آیه تطهیر به شک تفسیر شده است، چگونه می‌توان آن را به مطلق پلیدی تفسیر کرد و بر اساس آن تمامی مراتب عصمت اهل بیت را از آیه به دست آورد؟ ۷۴
۴. آیا اطلاق «اذهاب رجس» و «تطهیر» در این آیه، نجاست‌ها و کثافت‌های ظاهری بدن و حدث‌های حاصل از جنابت، حیض، نفاس و مانند آن را نیز شامل می‌شود؟ ۷۶
۵. اگر آیه تطهیر، عصمت از سهو را نیز اثبات می‌کند احادیث جواز صدور سهو از پیامبر صلی الله علیه و آله چگونه توجیه می‌شود؟ ۷۹
۶. دلالت این آیه بر قلمرو وسیع عصمت، با آیاتی که ذنب، وزر، و ضلالت به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نسبت داده و یا آن حضرت را به استغفار امر کرده، چگونه قابل جمع است؟ ۸۳
۷. با توجه به اینکه طبق روایات فراوان و به اعتقاد شیعه و اکثر قریب به اتفاق اهل تسنن امام علی و امام حسن علیهم السلام از مصادیق اهل البیت این آیه هستند، دلالت این آیه بر قلمرو وسیع عصمت با عباراتی مانند «لَسْتُ فِي نَفْسِي بِفَوْقِ أَنْ أُخْطِيَّ»، «عَبْدُ الدُّنْيَا وَ تَاجِرُ الْغُرُورِ... وَ صَرِيحُ الشَّهَوَاتِ» که در نهج البلاغه در وصف آن دو بزرگوار آمده چگونه قابل جمع است؟ ۸۸
۸. اگر به دلالت این آیه، پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیتش از هر گناه و خطایی مصون بوده‌اند و هیچ گناه عمدی و غیر عمدی از آنان سر نزنده است، پس گریه و استغفارهای فراوانی که در روایات از آن بزرگواران نقل شده، برای چه بوده است؟ ۹۰

فصل پنجم: اهل البیت علیهم السلام ۹۳

۱. منظور از «اهل البیت» در آیه تطهیر چه اشخاصی است؟ و مستند آن چیست؟ ۹۳
۲. روایات مبین اهل البیت در این آیه چند دسته است؟ از هر دسته چند نمونه ذکر شود. ۹۶
۳. آیا روایات مبین «اهل البیت» در این آیه با یکدیگر تعارض دارند یا نه؟ آن را تبیین کنید. ۱۰۸
۴. آیا روایات مبین اهل بیت، بر حصر اهل بیت در افراد یاد شده دلالت دارند یا نه؟ تبیین کنید. ۱۱۰

۵. با اینکه جمله «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» در سیاق آیات مربوط به همسران پیامبر ﷺ واقع شده است چگونه آنان را خارج از این جمله می‌دانید، مستند این خروج چیست؟ ۱۱۳
۶. با اینکه در قرآن در خطاب فرشتگان، همسر حضرت ابراهیم عليه السلام اهل بیت او به شمار آمده است و در حکایت سخن حضرت موسی به همسرش و در مواردی دیگر کلمه «اهل» در مورد همسر به کار رفته است، چرا همسران پیامبر ﷺ از اهل بیت او نیستند؟ این تعارض را چگونه برطرف می‌نمایید؟ ۱۱۶
۷. در برخی روایات، پیامبر ﷺ در پاسخ ام سلمه او را از اهل بیت خود شمرده است، آیا این برای نفی انحصار و اثبات اینکه همسران آن حضرت نیز از اهل بیت او باشند، کافی نیست؟ ۱۱۸
۸. در صحیح بخاری و مسلم از پیامبر ﷺ نقل شده است که به مسلمانان آموخت با عبارت: «اللهم صل على محمد وازواجه وذريته» صلوات بفرستند، آیا این تعلیم دلیل یا مؤید شمول آیه تطهیر بر همسران و خویشان پیامبر نیست؟ ۱۲۱
۹. در حدیثی نقل شده است که رسول خدا صلى الله عليه وآله بر عباس و پسرانش ملافه‌ای را پوشاند و گفت: «پروردگارا این، عمو و برادر پدر من است و اینها اهل بیت من هستند آنان را چنان که من با این ملافه پوشانیده‌ام، از آتش بیوشان، پس از این دعا آستانه در و دیوارهای خانه سه بار آمین گفتند»؛ آیا این حدیث دلیل شمول اهل البیت به عباس و پسرانش نیست و با اختصاص آن به چهارده نفر منافات ندارد؟ ۱۲۲
۱۰. در صحیح مسلم از زید بن ارقم نقل شده که گفته است: «اهل بیت پیامبر کسانی هستند که صدقه بر آنان حرام است و آنها آل علی و آل عقیل و آل جعفر و آل عباس هستند»؛ آیا این گفته زید، اختصاص اهل البیت به خصوص چهارده نفر را نفی نمی‌کند و با روایات دال بر اختصاص معارضه ندارد؟ ۱۲۳

فصل ششم: دیگر آثار و نتایج بحث ۱۲۵

۱. آیا این آیه را می‌توان یکی از دلیل‌های امامت امیرمؤمنان علی عليه السلام و استمرار امامت در فرزندان آن بزرگوار قرار داد؟ ۱۲۵
۲. آیه تطهیر چگونه بر امامت اهل بیت دلالت می‌کند و حال آنکه یکی از افراد اهل بیت حضرت فاطمه عليها السلام است و زن صلاحیت امامت ندارد؟ ۱۲۷
۳. آیا آیه تطهیر بر حجت بودن سنت (قول و فعل و تقریر) اهل بیت و لزوم اطاعت از آنان نیز دلالت دارد؟ ۱۲۸

۴. آیا آیه تطهیر بر وجود اهل بیت قبل از خلق جهان و بر تطهیر ازلی آنان نیز دلالت دارد؟ ۱۳۰
۵. آیا حرمت اخذ صدقات بر اهل بیت پیامبر ﷺ می تواند به آیه تطهیر مستند باشد؟ . ۱۳۰
۶. آیا آیه تطهیر بر طهارت نسل اهل بیت نیز دلالت دارد و طهارت نسل آنان را نیز می توان از این آیه به دست آورد؟ ۱۳۱
۷. آیا آیه تطهیر فقط بیان کننده تنزیه عده ای خاص است و این عنایت فقط آنان را بهره مند می سازد، یا اینکه امت اسلامی و افراد دیگر نیز از عنایت و موهبت این آیه بهره مند می شوند؟ ۱۳۱
- ۱۳۳ منابع و مأخذ
- ۱۴۳ نمایه ها
- ۱۴۳ نمایه آیات
- ۱۴۹ نمایه روایات نقل شده از خدای متعال و معصومین ﷺ
- ۱۵۳ نمایه آثار نقل شده از صحابه و تابعین

پیشگفتار

قرآن کریم برترین کتاب آسمانی است^۱ که از جانب خدای عزیز و حکیم، و رحمان و رحیم نازل شده است^۲ و به استوارترین راه سعادت و رستگاری هدایت می‌کند.^۳ روح القدس آن را از جانب پروردگار به حق فرو آورده تا کسانی را که ایمان آورده‌اند در راه حق ثابت قدم و استوار گرداند و هدایت و بشارت برای مسلمانان باشد.^۴ آفریدگار جهانیان آن را بر پیامبر عظیم‌الشان خود نازل فرمود، تا مردمان را از تاریکی‌های گمراهی و نادانی و حیرت و سرگردانی بیرون برد و به نور حقیقت و راه خدای عزیز و حمید برساند.^۵ قرآن برهانی محکم و نوری تابان از جانب خدای مهربان است که مؤمنانی را که به آن درآویزند و خود را در دامن هدایت آن دراندازند به رحمت و فضل ویژه خدا و راه مستقیم به سوی او می‌رساند^۶ اعجاز آن سند حقانیت آن^۷ و آیات روشن‌گرش

۱. «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ...» (مانده، ۴۸).

۲. «تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ» (زمر، ۱).

۳. «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ» (اسراء، ۹) و «تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» (فصلت، ۲).

۴. «قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ» (نحل، ۱۰۲).

۵. «كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ» (ابراهيم، ۱).

۶. «يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا * فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَأَعْتَصَمُوا بِهِ فَعَسَىٰ جُزْأُهُمْ فِي رَحْمَةِ مَوْلَاهُمْ وَفَضْلِ وَبِهِدْيِهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا» (نساء، ۱۷۴ و ۱۷۵).

۷. «أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيْنَ وَأَدْعُوا مَنْ أَسْتَطْعَمَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ...» (هود، ۱۳ و ۱۴).

راهنمای مردمان^۱ و هدایت‌کننده و بشارت‌دهنده مؤمنان به نعمت‌های بهشت جاودان است.^۲

جهان‌شمولی و جاودانگی آیات قرآن اقتضا می‌کند که در همه زمان‌ها محور حل مشکلات و زداینده تاریکی‌های ضلالت و نادانی و حیرت باشد و پیشرفت و تکامل علوم از طراوت و تازگی آن نکاهد و همواره پاسخگوی نیازهای علمی و دینی بشر باشد.^۳

یکی از مسائل مهم اعتقادی که نقش برجسته و فراگیری در هدایت و سعادت انسان دارد، عصمت اهل بیت پیامبر ﷺ است که قرآن کریم در آیه تطهیر^۴ آن را بیان کرده و در روایات به دلالت آیه بر آن اشاره شده است^۵ و مفسران به تبیین آن پرداخته‌اند،^۶ ولی شبهه‌افکنی‌های برخی مخالفان موجب غبارآلود شدن فضای فهم مفاد آیه شده و پرسش‌هایی را پیرامون آن پدید آورده است کتاب پرسمان عصمت برای پاسخ به آن پرسش‌ها و رفع غبار از فضای فهم آیه تطهیر و روشن شدن دلالت آن بر عصمت اهل بیت پیامبر ﷺ و ابعاد گسترده آن در مرکز فرهنگ و معارف قرآن تهیه شده و با همکاری پژوهشگاه حوزه و دانشگاه چاپ و منتشر می‌شود و در دسترس جویندگان حقایق دینی قرار می‌گیرد. امید است همه مؤمنان حقیقت‌جو از آن بهره‌برند و استادان و صاحب‌نظران به آن عنایت ورزند و با پیشنهادهای ارزشمند و راهگشای خود ما را در غنی‌سازی این اثر و دیگر آثار منتشر شده یاری رسانند.

۱. «هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ» (بقره، ۱۸۵).

۲. «هُدًى وَبُشْرَىٰ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (نمل، ۲).

۳. «وَإِنَّمَا لِكِتَابِكَ عَزِيْزٌ * لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (فصلت، ۴۱ و ۴۲).

۴. «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (احزاب، ۳۳).

۵. برای نمونه «... عن ابن عباس قال رسول الله ﷺ ... ثم جعل القبائل بيوتا فجعلني في خيرها بيتا فذلك قوله تعالى: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» فأنا و اهل بيتي مطهرون من الذنوب «الدر المنثور، ج ۵، ص ۳۷۸، ذیل آیه ۳۳ سوره احزاب». و اخرج ابن جرير و ابن ابی حاتم عن قتادة في قوله: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ...» قال: هم اهل بيت طهرهم الله من السوء و اختصهم برحمته «همان‌جا».

۶. ر. ک: التبيان في تفسير القرآن، ج ۸، ص ۳۳۹؛ مجمع البيان، ج ۸، ص ۱۵۷؛ الميزان في تفسير القرآن، ج ۱۶، ص ۳۰۹-۳۱۳.

پیشگفتار ۳

در پایان شایسته است از همه کسانی که در پیدایش، ویرایش و نشر این کتاب مؤثر بوده‌اند، به‌ویژه از مؤلف گرامی جناب حجة الاسلام والمسلمین علی اکبر بابایی و ناظر محترم آن جناب حجة الاسلام والمسلمین رضا کاردان، که با دقت آن را مطالعه کرده و با تذکرات سودمند خود به تهذیب و کمال این اثر افزوده‌اند تشکر و قدردانی شود.

مرکز فرهنگ و معارف قرآن
گروه پاسخ به پرسش‌ها و شبهات قرآنی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
گروه قرآن پژوهی

مقدمه

این مقدمه به سه پرسش مقدماتی پاسخ می‌دهد:

۱. چه نیاز و ضرورتی در بررسی آیه تطهیر و پرسمان پیرامون آن وجود دارد؟

○ یکی از مسائل اساسی مورد اختلاف بین شیعه و اهل تسنن وجود افرادی معصوم (مصون از خطا و گناه) پس از پیامبر خدا ﷺ است؛ شیعه اعتقاد دارد سیزده نفر از اهل بیت پیامبر ﷺ معصوم‌اند، ولی اهل تسنن چنین اعتقادی ندارند و بعد از رسول خدا ﷺ هیچ‌کس را معصوم نمی‌دانند. یکی از دلایل شیعه بر عصمت اهل بیت پیامبر ﷺ آیه تطهیر، یعنی آیه: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»^۱ است و اهل تسنن دلالت آن را بر عصمت اهل بیت پیامبر ﷺ قبول ندارند. بحث و بررسی پیرامون آیه تطهیر از این نظر ضرورت دارد که اگر دلالت آن بر عصمت اهل بیت پیامبر ﷺ تبیین و افراد معصوم از اهل بیت آن حضرت شناخته شود، نتایج ذیل به دست می‌آید.

الف) با اثبات وجود افرادی معصوم پس از پیامبر ﷺ درستی دیدگاه شیعه معلوم می‌شود؛

ب) منزلت و جایگاه واقعی افراد ویژه‌ای از اهل بیت پیامبر شناخته می‌شود و مسلمانان با پی بردن به جایگاه واقعی آنان با اسوه‌هایی پیراسته از گناه و خطا آشنا می‌شوند؛

۱. احزاب، ۳۳.

ج) ابهام‌ها و شبهه‌هایی که در اثر بروز برخی آرای غیر محققانه در معنای آیه پدید آمده برطرف و معنای صحیح آیه آشکار می‌شود؛

د) با مشخص شدن مصادیق «اهل‌البیت» در این آیه، زمینه برای روشن شدن موضوع اهل‌بیت در بسیاری از روایات پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مانند حدیث ثقلین و حدیث سفینه نیز فراهم می‌شود؛

ه) با مشخص شدن مصادیق «اهل‌البیت» و روشن شدن دلالت آیه بر عصمت آنان و موقعیت ویژه آنان در پیشگاه خدای متعال، افراد واجد شرایط رهبری همه‌جانبه مسلمانان شناخته می‌شوند و تقدم آنان بر دیگران در امامت و اختصاص شایستگی امامت به آنان آشکار می‌شود.

و) با روشن شدن دلالت آیه تطهیر بر عصمت اهل‌بیت خاص پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، دور بودن امیرمؤمنان علی عَلَيْهِ السَّلَام و حضرت فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام از هر رجس (گناه و خطا) آشکار می‌شود و دیگر کسی که مدعی ایمان به قرآن کریم و پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باشد بر خود روانمی‌داند که بنویسد: «لازم نیست حضرت امیر عَلَيْهِ السَّلَام - در جمیع امور خلافیه به حق باشند و مخالف ایشان بر خطا، هر چند در امر محاربه حق به جانب امیر بوده؛ زیرا که بساست که در احکام خلافیه صدر اول علمای تابعین و ائمه مجتهدین مذهب غیر امیر را اختیار کرده‌اند و حکم به مذهب امیر نکرده‌اند اگر حق به جانب امیر متعین بودی به خلاف آن حکم نکردندی». ^۱ همچنین در نزاع بین فاطمه زهرا عَلَيْهَا السَّلَام و ابوبکر در موضوع فدک و غیر آن، ^۲ در حق بودن مدعی دختر رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و باطل بودن سخن و رفتار ابوبکر در برابر آن تردید نمی‌کند و مطالبه بیّنه از آن حضرت در این مدعا و منوط دانستن اثبات مدعی ایشان به آوردن دو شاهد عادل را نشانه جهل به مفاد این آیه کریمه و یا پایبند نبودن به آن می‌داند. ^۳

۱. «مقام صحابه و اهل‌بیت - رضی الله عنهم - از دیدگاه اهل سنت»، مجله ندای اسلام، ش ۲۴، ص ۹.
 ۲. بخاری از عایشه روایت کرده است که: فاطمه دختر پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ میراثش از رسول خدا را نسبت به فیثی، که خدا در مدینه به او بازگرداند و فدک و باقی مانده از خمس خیبر را از ابوبکر درخواست کرد... ابوبکر از اینکه [حتی] قسمتی از آنها را به فاطمه بدهد امتناع ورزید. فاطمه در آن مورد بر ابوبکر غضبناک شد، از او دوری کرد و با او سخن نگفت تا وفات یافت (صحیح البخاری، ج ۵، ص ۸۲).
 ۳. در روایتی آمده است که وقتی ابوبکر به علی عَلَيْهِ السَّلَام گفت: «فان اتیت بشهود عدول و الآ فهو فیء للمسلمین لا حق لک و لا لفاطمه فیہ؛ اگر شاهدانی عادل بیاوری [فدک از آن فاطمه خواهد بود] وگرنه، فدک فیء

ز) با روشن شدن دلالت این آیه بر عصمت اهل بیت و میرا بودن آنان از هر دروغ و خطا، برای همه مسلمانان آشکار می شود که اهل بیت منظور در این آیه، قابل اعتمادترین مرجع برای آگاه شدن به سنت پیامبر ﷺ و روایات آنان مطمئن ترین منبع برای تفسیر و فهم قرآن کریم و معارف و احکام دین بوده و در موارد اختلاف، روایات آنان فصل الخطاب خواهد بود و نیز معلوم می شود که روایات و آرای آنان در همه مسائل از جمله مسائل امامت حقیقت محض است. بر این اساس، در همه مسائل، حتی امامت خود آنان به نصوص (روایات و سخنان) ایشان، همانند نصوص پیامبر اکرم ﷺ می توان استدلال کرد.

۲. مهم ترین پیام آیه تطهیر چیست؟

○ بیان عنایت ویژه خدای متعال به اهل بیت خاص پیامبر و معرفی اسوه ها و سرمشق هایی پیراسته از هر پلیدی و مصون از هر گناه و خطا برای مسلمانان، و مرجع هایی آگاه و مصون از خطا برای فهم معانی و مقاصد قرآن کریم و معارف و احکام دین از مهم ترین پیام های آیه تطهیر است.

۳. پاسخ ها در این پرسمان بر اساس چه مبانی و با چه روش یا روش هایی و به چه ترتیب انجام می گیرد؟

○ پاسخ ها بر مبنای کتاب و سنت، با روش اجتهادی تبیین می شود. توضیح اینکه مستند پاسخ ها در این نوشتار عمدتاً آیه تطهیر و آیات مربوط به آن و روایات نقل شده از پیامبر ﷺ در کتاب های شیعه و اهل تسنن است و برای فهم معانی و مقاصد آیات و

⇒ مسلمانان است و حقی برای تو و فاطمه در آن نیست» امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: ای ابوبکر، کتاب خدا را قرائت می کنی؟ گفت: آری. فرمود: درباره سخن خدای عزوجل «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» به من خبر بده که درباره چه کسانی نازل شده است، درباره ما یا غیر ما؟ گفت: بلکه درباره شما. فرمود: پس اگر شاهدانی شهادت دهند که فاطمه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله کار زشتی را مرتکب شده چه خواهی کرد؟ گفت بر او (فاطمه) حد جاری می کنم، همان گونه که بر زنان مسلمان جاری می شود. علی علیه السلام فرمود: در این صورت تو در نزد خدا از کافران هستی. گفت: چرا؟ فرمود: برای اینکه شهادت خدا را بر طهارت فاطمه رد کرده ای و شهادت مردم را بر کار زشت وی پذیرفته ای... (الاحتجاج طبرسی، ج ۱، ص ۲۳۸).

۸ پرسمان عصمت؛ شرحی بر آیه تطهیر

روایات در چارچوب قواعد ادبیات عرب و اصول عقلایی محاوره اجتهاد می شود و پاسخ‌ها در شش محور تبیین و به ترتیب در شش فصل ارائه می شود:

اول: شأن نزول؛

دوم: تبیین مفردات؛

سوم: دلالت آیه بر عصمت؛

چهارم: وسعت و قلمرو عصمت؛

پنجم: «اهل البیت»؛

ششم: دیگر آثار و نتایج بحث.

فصل اول

شان نزول

«شان» در زبان فارسی در معانی متعددی مانند کار، حال، قدر و مرتبه، باره، حق و... به کار می‌رود.^۱ در برخی از تفسیرها و کتاب‌های قرآنی عبارت «شان نزول» به جای «سبب نزول» (رویداد یا پرسشی که به اقتضای آن قسمتی از قرآن نازل شده است) به کار رفته است.^۲ برخی بین شان نزول و سبب نزول فرق گذاشته‌اند و شان را اعم از سبب نزول دانسته و شان نزول را به چیزی که آیه یا سوره‌ای از قرآن برای شرح و بیان یا عبرت‌آموزی از آن نازل شده، تعریف کرده‌اند.^۳ ولی در عنوان بالا از «شان» معنای «درباره» اراده شده^۴ و منظور از شان نزول مطالبی است درباره چگونگی نزول آیات

۱. ر.ک: لغت‌نامه دهخدا و فرهنگ فارسی معین، ذیل واژه شان.

۲. ر.ک: تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۴۵، ۳۱۲، ۳۶۰، ۳۶۵، ۳۸۳، ۳۹۵، ۴۰۵، ۴۱۳، ۴۲۷، ۴۶۷، ۵۱۷، ۵۳۶، ۵۶۴، ۵۶۸، ۵۹۷، ۶۳۷، ۶۴۹؛ ج ۲، ص ۵، ۹، ۴۳، ۴۶، ۶۱، ۶۳ و... در تفسیر المیزان، ج ۱، ص ۲۳۱، نیز در بیان معنای آیه کریمه: «قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلْجَبْرِيلِ...» (بقره، ۹۷) عنوان «شان نزول» به جای «سبب نزول» به کار رفته است. و نیز به عنوان شاهد ر.ک: التفسیر الکبیر، ج ۳۲، ص ۱۷۵، ذیل سوره توحید، ص ۱۸۷، ذیل سوره فلق؛ ص ۱۴۴، ذیل سوره کافرون؛ تفسیر نمونه، ج ۲۷، ص ۳۸۴، ۴۲۸ و ۴۵۴، ذیل سوره‌های مزبور (که در کتاب اول لفظ «سبب نزول» به کار رفته و در کتاب دوم واژه «شان نزول»).

۳. آقای معرفت با اشاره به سبب نزول فرموده است: «و هذا اخص من قولهم: «شان النزول» لان الشان اعم مورداً من السبب في مصطلحهم بعد ان كان الشان يعني: الامر الذي نزل القرآن - آية او سورة - لتعالج شأنه بياناً و شرحاً او اعتباراً بمواضع اعتباره» (التمهيد في علوم القرآن، ج ۱، ص ۲۵۴).

۴. فرهنگ معین نیز «در شان» را به «درباره» و «در حق» معنا کرده است (ر.ک: فرهنگ فارسی، ج ۲، ص ۲۰۱۲)، در برخی عبارت‌های تفسیرهای فارسی نیز کلمه «شان» ظهور در همین معنا (درباره) دارد به عنوان نمونه: میدی پس از اشاره به داستان جنگ احد و گریختن گروهی از مسلمانان در اثر شایعه کشته شدن رسول

قرآن و چینش و ترتیب آنها در کنار یکدیگر و تأثیر آن در فهم و تفسیر قرآن و چگونگی نزول سوره احزاب و آیه تطهیر و سبب نزول آنکه در قالب نه سؤال تنظیم و تبیین می شود.

۱. آیا ترتیب فعلی سوره‌ها و آیات قرآن طبق ترتیب نزول است یا تفاوت دارد؟ و طبق ترتیب نزول بودن یا نبودن آن، چه تأثیری در فهم و تفسیر آیات دارد؟

○ نزد مفسران و دانشمندان آگاه به تاریخ قرآن، مسلم و قطعی است که قرآن کریم یکجا در اختیار مسلمانان قرار نگرفته است. قرآن به تدریج و در طول ۲۳ سال، گاهی یک سوره و گاهی چند آیه و گاهی یک آیه یا بخشی از یک آیه نازل شده و بر مسلمانان تلاوت می شده است و تردید و اختلافی نیست که ترتیب فعلی سوره‌های قرآن با ترتیب نزول تدریجی آن مطابقت ندارد؛ برای مثال، سوره بقره که در قرآن کریم دومین سوره است در نزول تدریجی، قطعاً دومین سوره نبوده است. افزون بر اینکه مدنی بودن سوره بقره، جز آیه ۲۸۱ آن معروف و مورد اتفاق است. مطالب خود سوره نیز نشان می دهد که در مدینه نازل شده است و در طول سیزده سالی که رسول اکرم صلی الله علیه و آله در مکه بوده است، قطعاً سوره‌های بسیاری پیش از سوره بقره نازل و بر امت تلاوت شده است.^۱

از نظر ترتیب آیات نیز هر چند در بخشی از سوره‌ها دلیلی نداریم که ترتیب آیات آن برخلاف ترتیب نزول و تلاوت آنها بر امت باشد و حتی در بعضی از سوره‌ها، به خصوص سوره‌های کوچک، قطعی است که آیات به ترتیب نزول است، ولی در برخی سوره‌ها از مضامین آیات به خوبی نمایان است که آیات آن سوره یکجا و به ترتیب فعلی نازل نشده است.

⇒ خدا صلی الله علیه و آله گفته است: «پس رب العالمین به شأن ایشان و بیان این قصه که گفتیم این آیت فرستاد» (کشف الاسرار، ج ۲، ص ۲۹۷)، ابوالفتح رازی در ذیل آیه «وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ أُتِغَاءً مَّرْضَاتٍ لِلَّهِ...» (بقره، ۲۰۷) آورده است: «عبدالله بن عباس گفت و در تفسیر اهل البيت عليهم السلام آمده است که آیت در شأن امیرالمؤمنین عليه السلام آمد در شب غار...» (روض الجنان و روض الجنان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۱۵۸).
 ۱. طبق روایت نقل شده از ابن عباس ۸۵ سوره پیش از سوره بقره در مکه نازل شده است (رک: مجمع البیان، ج ۹، ص ۱۰، ۶۱۳؛ تفسیر سوره انسان).

برای مثال، در سوره ممتحنه آیاتی که طبق نقل تاریخ‌نویسان و مفسران در سال هشتم هجری و در آستانه فتح مکه درباره حاطب بن ابی بلتعنه نازل شده^۱ در ابتدای سوره آمده است و آیه دهم و یازدهم که گفته‌اند در سال ششم هجری در ارتباط با مواد پیمان حدیبیه درباره سبیه اسلمیه و ام‌کلثوم دختر عقبه نازل گردیده،^۲ پس از آن آیات واقع شده است و آیه دوازدهم که درباره بیعت با زنان است، بعد از فتح مکه نازل شده است^۳ و آخرین آیه آن (آیه سیزدهم) نیز از نظر معنا مناسب با آیات صدر سوره است^۴ که نزول آن در آستانه فتح مکه درباره حاطب بن ابی بلتعنه بوده است.^۵

همچنین در سوره بقره آیه ۲۳۴ که بر حسب روایات و اجماعی که نقل کرده‌اند ناسخ آیه ۲۴۰ است^۶ پیش از آیه منسوخ، قرار داده شده است، حال آنکه روشن است که نزول

۱. ر.ک: تاریخ الطبری، ج ۲، ص ۱۵۵؛ مجمع البیان، ج ۹، ۱۰، ص ۴۴۵؛ (ذیل آیات اول سوره ممتحنه)؛ بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۶۹.

۲. ر.ک: تاریخ الطبری، همان، ص ۱۲۵؛ مجمع البیان، ج ۹، ۱۰، ص ۴۵۲؛ (ذیل آیه ۱۰ و ۱۱ سوره ممتحنه)؛ بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۶۸ و ۹۲.

۳. ر.ک: تاریخ الطبری، همان، ص ۱۲۵؛ مجمع البیان، ج ۹، ۱۰، ص ۴۵۶؛ (ذیل آیه ۱۲ سوره ممتحنه).

۴. ر.ک: مجمع البیان، ج ۹، ۱۰، ص ۴۵۸؛ (پایان تفسیر سوره ممتحنه تحت عنوان «النظم»).

۵. در مورد پراکندگی نزول آیات سوره ممتحنه و بر وفق ترتیب نزول نبودن آن ر.ک: بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۶۷ به بعد.

۶. مفاد آیه ۲۴۰ سوره بقره «وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذُرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَّعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» این است که مردانی که می‌میرند و زنانی از خود به جای می‌گذارند، باید برای زنانشان وصیت و سفارش کنند که تا یک سال به آنان متاعی (خوراک و پوشاک) دهند و آنان را از خانه شوهر بیرون ننمایند... و ادعای اجماع شده است بر اینکه این حکم از جهت عده نگاه داشتن زن متوفی به وسیله آیه ۲۳۴ همین سوره «وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذُرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِنِ بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ...» نسخ شده است و از جهت متاع و خوراک و پوشاک دادن به زن تا یک سال، با آیه ۱۲ سوره نساء «وَلَهُنَّ الْرِئُوعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِن لَّمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الْثَمَنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ» نسخ شده است. ر.ک: تفسیر القرآن الکریم، ص ۷۶؛ «و هی منسوخة اجماعاً و عن الصادق عليه السلام نسخها بربعة اشهر و عشرة» و تفسیر الصافی، ذیل آیه ۲۴۰؛ «و فی عدة روایات عن الصادق و عن الباقر عليهما السلام هی منسوخة نسختها «یتربصن بانفسهن اربعة اشهر و عشرة» و نسختها آیه المیراث؛ اقول: یعنی نسخت المدة بآیه التربص و النفقة بآیات المیراث». بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۶۷ و ج ۹۳، ص ۶؛ مجمع البیان، ج ۲، ص ۳۴۵، ذیل آیه ۲۴۰: «و اتفق العلماء علی ان هذه الآية منسوخة... و عنه (الصادق عليه السلام) نسختها «یتربصن بانفسهن اربعة اشهر و عشرة» و نسختها آیه الموارث». وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۴۵۳، ۴۵۴، باب ۳۰، ابواب العدد، ح ۴، ۵، ۷، ۹.

آیه ناسخ بعد از نزول آیه منسوخ است. بنابراین در فهم و تفسیر هر آیه‌ای باید تفحص و دقت شود که آن آیه پیوسته با آیات قبل و بعد نازل شده یا نزول مستقل داشته است اگر با آیات قبل و بعد نازل شده، باید به سیاق آیه توجه شود و ظهور آیه با توجه به سیاق به دست آید و اگر نزول مستقل داشته و جدای از آیات قبل و بعد نازل شده است در آیه به تنهایی و بدون توجه به سیاق تدبر شود و معنای آیه با قطع نظر از سیاق به دست آید زیرا ملاک قرینه بودن سیاق این است که گوینده عاقل و آشنا به اصول محاوره از جمله‌های پیوسته‌ای که در کلام خود به کار می‌برد معانی متناقض و متضاد و ناهماهنگ و نامناسب اراده نمی‌کند و این ملاک در خصوص آیاتی است که با هم نازل شده و پیوستگی در نزول داشته باشند و در آیه‌ای که نزول مستقل داشته و جدای از آیات قبل و بعد نازل شده باشد نسبت به آیات قبل و بعد آن چنین ملاکی وجود ندارد؛ از این رو نباید به سیاقی که در اثر قرار گرفتن آن آیه در بین آیات قبل و بعد پدید می‌آید، ترتیب اثر داده شود، عقلاً نیز در معنا کردن جمله‌هایی که به صورت گسسته و پراکنده از گوینده‌ای صادر شده است و بعداً آنها را در کنار هم قرار داده‌اند به سیاق آن جمله‌ها ترتیب اثر نمی‌دهند و ظهور هر جمله‌ای را با قطع نظر از قرار گرفتن آن در کنار جمله‌های دیگر به دست می‌آورند.

۲. آیا چینش و ترتیب فعلی سوره‌ها و آیات توقیفی است یا اجتهادی؟ و توقیفی یا اجتهادی بودن آن در فهم و تفسیر آیات تأثیر دارد یا نه؟

○ در این مسئله بین دانشمندان اختلاف است، گروهی معتقدند قرآن کریم به صورت فعلی در زمان رسول خدا ﷺ تنظیم و تألیف شده و چینش و ترتیب فعلی سوره‌ها و آیات توقیفی بوده است، یعنی به توقیف (آگاهی دادن) و دستور رسول خدا ﷺ انجام گرفته است^۱ و شماری از اهل تسنن نسبت به توقیفی بودن چینش و ترتیب آیات ادعای

۱. سید مرتضی فرموده است: «ان القرآن کان علی عهد رسول الله ﷺ مجموعاً مؤلفاً علی ما هو علیه الآن» (مجمع البیان، ج ۱، ص ۸۴)؛ نظام‌الدین حسن بن محمد قمی نیشابوری (۳۲۸ق) نوشته است: «و اعلم ان القرآن کان مجموعاً علی عهد رسول الله ﷺ فانه ما انزلت آیه الا و قد امر رسول الله ﷺ من کان یکتب له، ان یضعها فی موضع کذا من سورة کذا و لا نزلت سورة الا و قد امر رسول الله ﷺ الکاتب ان یضعها بجنب سورة کذا» (تفسیر غرائب القرآن، ج ۱، ص ۲۸، مقدمه چهارم)؛ آلوسی نیز توقیفی بودن آن را تأیید کرده است؛ زیرا در نقد

عدم اختلاف و اجماع کرده‌اند.^۱ در مقابل برخی قائل‌اند قرآن کریم در زمان رسول خدا ﷺ مکتوب شده ولی تألیف آن به صورت فعلی پس از رسول خدا ﷺ انجام گرفته و چینش سوره‌ها و ترتیب آیات، اجتهادی بوده است یعنی به اجتهاد صحابه و اعمال سلیقه آنان تحقق یافته است.^۲ در عبارات برخی مفسران نیز از این مسئله با تردید یاد شده است و دیدگاه قطعی در مورد آن ابراز نشده است.^۳

اگر چینش و ترتیب سوره‌ها و آیات اجتهادی باشد در مواردی که پیوستگی در نزول آیات محرز نباشد، روشن است که نمی‌توان به سیاق آیات ترتیب اثر داد و ظهور هر

⇒ کلام سید مرتضی گفته است: «... اما ثانیاً فلان قوله ان القرآن كان على عهد رسول الله ﷺ مجموعاً مؤلفاً على ما هو الآن الخ ان اراد به انه مرتب الآي والسور كما هو اليوم و انه يقرأه من حفظه في الصدور من الاصحاب كذلك لكنه كان مفزقاً في العصب والليخاف فمسلم» (روح المعاني، ج ۱، ص ۲۵)؛ مکی بن ابوطالب قیسی، آبیاری، بیهقی، ابوبکر باقلانی، ابن الحصار، کرمانی، بغوی و ملوی نیز از این گروه‌اند (ر.ک: تاریخ القرآن، ص ۷۲؛ البرهان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۳۵۳؛ نوع چهاردهم، تاریخ و علوم قرآن، ص ۱۳۰ و ۱۳۱؛ الاتقان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۱۹۴؛ نوع هیجدهم، ج ۲، ص ۹۷۷؛ نوع شصت و دوم، فی رحاب القرآن، ج ۱، ص ۱۲۸؛ البرهان فی توجیه مشابه القرآن، ص ۲۴؛ پژوهشی در تاریخ قرآن کریم، ص ۶۶.

۱. ر.ک: البرهان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۳۵۳؛ نوع چهاردهم؛ الاتقان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۱۸۹؛ نوع هیجدهم؛ مناهل العرفان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۳۴۶. مبحث نهم؛ ترتیب آیات القرآن، فی رحاب القرآن، ج ۱، ص ۱۲۴ و ۱۲۵.

۲. علامه مجلسی در بیان دلالت آیه تطهیر بر عصمت اهل بیت علیهم السلام و پاسخ به شبهات مخالفان فرموده است: «و اما السياق مفردود بما ستقف علیه فی کتاب القرآن مما سنقل من روایات الفریقین ان ترتیب القرآن الذی بیننا لیس من فعل المعصوم حتی لا یطرُق الیه الغلط (بحارالانوار، ج ۳۵، ص ۲۳۴)، در باب «تألیف القرآن و انه علی غیر ما انزل الله عزوجل» شواهد مدعای خود را بیان کرده است (ر.ک: همان، ج ۹۲، ص ۶۶ به بعد). برخی ترتیب آیات را در زمان پیامبر اکرم ﷺ توفیقی دانسته ولی گفته‌اند جمع و ترتیب سوره‌ها بعد از وفات پیامبر ﷺ به دست صحابه تقریباً از امور مسلم تاریخ است (ر.ک: تاریخ قرآن، ص ۸۴ و ۸۵). برای اطلاع از دیگر قائلان به این قول ر.ک: کاوشی در تاریخ جمع قرآن، ص ۱۵ و ۱۶.

۳. علامه طباطبایی فرموده است: «... آنچه در برخی روایات وارد شده که جای هر یک از سوره‌ها و آیات قرآن مجید به دستور خود پیغمبر اکرم ﷺ مشخص و معین بود. مطلبی است که بقیه روایات عموماً آن را تکذیب می‌کند» (قرآن در اسلام، ص ۲۰۵). در بیان وجه وقوع جمله‌های «اليوم یئس الذین کفروا...» در بین آیه «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ...» (مانده، ۳) آورده است: «و ان وقوع الآیة فی وسط الآیة مستند الی تألیف النبی ﷺ او الی تألیف المؤلفین بعده» (المیزان، ج ۵، ص ۱۶۸) در تفسیر آیه تطهیر نیز نوشته است: «فالأیة لم تکن بحسب النزول جزء من آیات نساء النبی و لا متصلة بها و انما وضعت بينها اما بامر من النبی ﷺ او عند التألیف بعد الرحلة» (همان، ج ۱۶، ص ۳۱۲).

آیه‌ای را با ملاحظه آیات قبل و بعد آن به دست آورد؛ زیرا همان‌گونه که در پرسش پیشین بیان شد، سیاق مؤثر در ظهور و معنای آیات، سیاق آیاتی است که با هم نازل شده و پیوستگی در نزول داشته باشند و به سیاق آیاتی که جدا از هم نازل شده و بعداً در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند ترتیب اثر داده نمی‌شود.

اما اگر چینش و ترتیب سوره‌ها و آیات توقیفی باشد، ممکن است گفته شود در تفسیر تمام آیات، حتی آیاتی که پیوستگی در نزول نداشته‌اند نیز باید به سیاق ترتیب اثر داده شود و ظهور هر آیه‌ای با توجه به قرار گرفتن آن در بین آیات پیشین و پسین به دست آید؛ زیرا توقیفی بودن چینش و ترتیب آیات، آیاتی را که پراکنده نازل شده و برخلاف ترتیب نزول در کنار هم قرار گرفته‌اند، به حکم آیاتی که پیوستگی در نزول دارند، قرار می‌دهد و نقش و اثر پیوستگی در نزول را در تحقق سیاق معتبر ایفا می‌کند.^۱

ولی این گفته ناتمام است، زیرا چینش توقیفی در صورتی اثر پیوستگی در نزول را در تحقق سیاق معتبر ایفا می‌کند که برای چینش فعلی که طبق این فرض به توقیف و دستور پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انجام گرفته است، جز ارتباط سیاقی معنای آیات وجه دیگری متصور نباشد ولی هیچ برهان و دلیلی بر این انحصار وجود ندارد ممکن است وجه چینش و ترتیب فعلی، ارتباط سیاقی معنای آیات و وحدت موضوعی آنها نباشد و حکمت دیگری داشته باشد، هر چند برای ما نامعلوم باشد.^۲ بر این اساس حتی در صورت توقیفی بودن ترتیب آیات نیز تحقق سیاق معتبر و تأثیرگذار در ظهور آیات منوط به احراز پیوستگی در نزول آیات است و در نتیجه، اجتهادی بودن یا توقیفی بودن چینش و ترتیب فعلی آیات در فهم و تفسیر آیات تأثیری ندارد.

۳. آیا سوره‌احزاب از سوره‌هایی است که یکجا نازل شده است یا به تدریج در مناسبت‌های

۱. شاید سخن آقای معرفت درباره چینش آیات که فرموده است: «... و لان ما ثبت قليلاً على خلاف موضعه الاصلی فانما كان بامر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و بارشاده الخاص فلا بد من مناسبة ملحوظة في ذلك و كفي بذلك في حكمة السياق» (التمهيد في علوم القرآن، ج ۱، ص ۲۸) به مطلب یاد شده اشاره داشته باشد.
 ۲. در فصل سوم ضمن پاسخ به پرسش پنجم به حکمت‌هایی که ممکن است وجه این چینش باشد اشاره می‌شود.

مختلف، با ذکر شواهد تبیین کنید؟

○ از مضمون آیات سوره احزاب پیداست که به تدریج و به صورت پراکنده در مناسبت‌های مختلف نازل شده است؛ مؤید این مطلب آن است که واحدی نیشابوری سیزده سبب نزول برای این سوره آورده است.^۱ و بر حسب آنچه در مجمع البیان طبرسی آمده سبب نزول آیات اول تا سوم این سوره درخواست مشرکان (ابوسفیان و عکرمه و ابوعور) بوده است که بعد از جنگ احد همراه با جمعی از منافقان (عبدالله بن ابی و عبدالله بن سعد و طعمه) نزد نبی اکرم ﷺ آمدند و از آن حضرت خواستند که از خدایانشان (لات و عزی و منات) به بدی یاد نکند و بگوید برای آنها شفاعت هست تا اینکه آنها نیز او و پروردگارش را واگذارند.^۲ آیه نهم تا بیست و پنجم مربوط به جنگ خندق است^۳ و آیه بیست و ششم و بیست و هفتم مربوط به داستان یهود بنی قریظه است^۴ که هر دو در سال پنجم هجری، یعنی دو سال پس از واقعه احد اتفاق افتاده است. در سبب نزول آیات بیست و هشتم تا سی و یکم گفته‌اند: همسران پیامبر از وی متاع دنیا و افزایش در نفقه طلب کردند و با رشک بردن بر یکدیگر آن حضرت را آزرده‌اند، رسول خدا ﷺ سوگند یاد کرد که یک ماه از آنان کناره‌گیر پس از آن آیه تخییر «...قُلْ لَأَزُوجِك...» نازل شد.^۵

جمله «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» به تنهایی در خانه ام سلمه نازل شده است.^۶ سبب نزول آیه سی و پنجم، سخن اسماء بنت عمیس هنگام بازگشت جعفر بن ابی طالب از حبشه و پس از جنگ خیبر در سال هفتم بوده است که به پیامبر خدا ﷺ عرض کرد: «زنان زیان دیده و در خسارت هستند چون خدا آنان را همانند مردان به خوبی ذکر نکرده است».^۷

سبب نزول آیه سی و ششم خواستگاری زینب (دختر عمه پیامبر اکرم ﷺ) است.^۸

۱. ر.ک: اسباب النزول، ص ۳۶۴-۳۷۷، رقم ۳۵۱-۳۶۳. ۲. مجمع البیان، ج ۷، ص ۵۲۵.

۳. ر.ک: همان، ص ۵۳۳. ۴. ر.ک: همان، ص ۵۵۱.

۵. ر.ک: همان، ص ۵۵۴. ۶. ر.ک: همان، ص ۵۵۹.

۷. ر.ک: همان، ص ۵۶۰. ۸. ر.ک: همان، ص ۵۶۳.

حال آنکه آیه سی و هفتم و سی و هشتم مربوط به طلاق زینب و ازدواج نبی اکرم صلی الله علیه و آله با اوست و در نتیجه فاصله نزول آیه سی و ششم و آیات سی و هفتم و سی و هشتم مدت زمانی است که زینب با زید زندگی کرده است.

۴. آیا جمله «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» که بخشی از آیه ۳۳ سوره احزاب است نزول مستقلاً داشته است یا در ادامه آیه و همراه با آیات قبل و بعد نازل شده است با ذکر مستند تبیین کنید؟

○ از دو طریق فهمیده می شود که این جمله نزول مستقل داشته است:

الف) ملاحظه لحن کلام و نوع بیان این آیه با آیات قبل و بعد آن؛

ب) تتبع در روایاتی که پیرامون این آیه کریمه وارد شده است.

الف) لحن کلام و نوع بیان

در صدر این آیه، و پنج آیه پیش از آن و یک آیه پس از آنکه مخاطب زنان پیامبرند همه جا ضمیر جمع مؤنث به کار رفته، و در این جمله از ضمیر جمع مذکر استفاده شده است. لحن عبارت آیه های قبل و بعد این جمله نیز لحن تهدید و تشویق و تکلیف و توجه دادن به مسئولیت است. در آیه ۲۸ و ۲۹ خداوند به پیامبرش دستور می دهد به همسران خود بگو: اگر زندگانی دنیا و زینت آن را می خواهید بیاید تا شما را از متاعی بهره مند نمایم و با طلاق نیکو رهایتان سازم و اگر خدا و رسول و سرای آخرت را خواهان هستید، پس خدا برای نیکوکاران شما اجر بزرگی مهیا نموده است. در آیه ۳۰ خداوند آنان را تهدید می کند که: اگر کار زشتی مرتکب شوند، عذاب آنها دوچندان خواهد بود و در آیه ۳۱ نیز در مقام ترغیب می فرماید: هر کس از شما خدا و رسول خدا را اطاعت کند و عمل صالح انجام دهد اجر او را دو برابر می دهیم و رزقی با ارزش و قرین کرامت برای او مهیا کرده ایم. در آیه ۳۲ و صدر آیه ۳۳، آنان را به مسئولیت و موقعیت خاصشان توجه می دهد و از فروتنی و نرمی در سخن گفتن که موجب طمع بیمار دلان می شود نهی می کند و به سخن خوب و قرار گرفتن در خانه هایشان فرمان می دهد و از تبرج و زینت نمایی باز می دارد و به اقامه نماز و ادای زکات و اطاعت خدا و رسول خدا

دستورشان می دهد. در آیه بعد، آنها را به یادآوری آیات خدا و حکمت فرمان می دهد. ولی از نوع کلمات به کار رفته در این قسمت از آیه و کیفیت ترکیب آنها به خوبی فهمیده می شود که لحن آن لحن تکریم و تشریف است و مؤید آن روایاتی است که خیر می دهد حضرت علی علیه السلام در مقام مناشده (قسم دادن) و غیر آن، این آیه را یکی از فضایل خود به شمار آورده اند؛ برای نمونه:

ابن مغازلی ضمن روایت مفصلی در بیان مناشده امیرمؤمنان علی علیه السلام در روز شورا چنین آورده است:

«قال فانشدكم بالله هل فيكم احد انزل الله فيه آية التطهير حيث يقول «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» غيرى؟ قالوا اللهم لا»^۱ [حضرت علی علیه السلام به اصحاب شورا طلحه، زبیر، سعد بن ابی وقاص، عبدالرحمن بن عوف و عثمان] فرمود: شما را به خدا سوگند آیا در میان شما کسی جز من هست که خدا آیه تطهیر را که می فرماید: «خدا همواره می خواهد فقط از خصوص شما اهل بیت مطلق پلیدی را دور گرداند و شما را به طور کامل پاکیزه قرار دهد» درباره اش نازل کرده باشد؟ [همگی] گفتند: نه، به خدا.

از امام حسن علیه السلام و امام سجاد علیه السلام نیز نقل شده است که به این آیه به عنوان یکی از فضایل خود استناد کرده اند.^۲ این روایات دلالت دارند که فضیلت و تکریم و شرافت بخش بودن این آیه برای همگان روشن بوده است که امامان بزرگوار آن را یکی از فضایل خود دانسته، به آن استناد می کرده اند. اهل دقت از همین اختلاف ضمیر و تفاوت لحن می فهمند که مخاطبان این جمله غیر از مخاطبان جمله های قبل و بعد هستند؛ آنها افراد برجسته ای هستند که در این جمله مورد تکریم و تشریف باری تعالی قرار گرفته اند.

همچنین در آیه های قبل و بعد این جمله از خانه همسران پیامبر با لفظ «بیوت» که

۱. مناقب امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام، ص ۱۱۸.

۲. ر. ک: المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۷۲؛ ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، ج ۳، ص ۴۹۵ (ذیل آیات ۳۲-۳۴ سورة احزاب)؛ جامع البیان، ج ۱۲، ص ۸؛ ابن ابی حاتم رازی، تفسیر القرآن العظیم، ج ۹، ص ۳۱۳۲، ح ۱۷۷۶.

جمع «بیت» است با اضافه به ضمیر «کن» یاد شده است، ولی در این جمله «البیت» به صورت مفرد و بدون اضافه به زنان پیامبر آمده است و این خود نشانه دیگری است بر اینکه مخاطبان این جمله غیر از مخاطبان جمله‌های قبل و بعد و منظور از «البیت» در این آیه خانه‌ای غیر از خانه‌های همسران آن حضرت است.

ب) روایات

روایات بسیاری که از طریق عامه و خاصه در شأن نزول این جمله وارد شده همه دلالت بر آن دارند که این جمله مستقل و جدا از آیات قبل و بعد نازل شده است؛ زیرا روایات بیانگر آن است که این جمله به تنهایی نازل شده است. حتی صدر این آیه نیز همراه با آن نازل نشده است. به نمونه‌هایی از این روایات توجه کنید:

– سیوطی از چندین نفر از مفسران و محدثان اهل تسنن نقل کرده که در کتاب‌های خود آورده‌اند از ام سلمه همسر پیامبر ﷺ روایت شده است: که رسول خدا ﷺ در حالی که کسایی خیبری بر تن داشت در خانه او بر روی بستر خویش آرمیده بود، فاطمه رضی الله عنها ظرف غذایی را آورد. رسول خدا ﷺ فرمود شوهرت و دو پسر حسن و حسین را دعوت کن، آنان را دعوت کرد و در حالی که [آن غذا را] می‌خوردند «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» بر رسول خدا ﷺ نازل شد...^۱

– همو از ابن مردویه نقل کرده که در تفسیر خود از ام سلمه روایت کرده است: این آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» در خانه من نازل شد و در خانه هفت نفر بودند جبرئیل و میکائیل عليهما السلام، و علی، و فاطمه، و حسن و حسین رضي الله عنهم [و رسول خدا ﷺ]، و من بر در خانه بودم، گفتم ای رسول خدا آیا [من] از اهل بیت نیستم فرمود همانا تو به سوی خوبی هستی همانا تو از همسران پیامبر هستی.^۲

– همچنین ابن مردویه و برخی دیگر از دانشمندان اهل تسنن به نقل از ابوسعید خدری روایت کرده‌اند: روزی که نوبت ام سلمه ام‌المؤمنین رضي الله عنها و پیامبر اکرم ﷺ در منزل وی بود، جبرئیل عليه السلام با این آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ

۱. الدرالمثور، ج ۵، ص ۳۷۶؛ ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، ج ۵، ص ۴۵۵؛ نیز از ۶ طریق این روایت را از ام سلمه نقل کرده است.
۲. الدرالمثور، همان، ص ۳۷۶-۳۷۷.

تَطْهِيرًا» بر رسول خدا ﷺ نازل شد.^۱

– در کتاب‌های شیعه نیز از جابر بن عبد الله انصاری روایت شده است: در خانه ام سلمه نزد پیامبر ﷺ بودم، که خداوند این آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» را نازل کرد و پیامبر ﷺ حسن و حسین و فاطمه را خواست و آنان را در پیش روی خویش نشانید و علی را خواست و در پشت سر خویش قرار داد و گفت: خدایا اینها اهل بیت من هستند، رجس را از آنان دور کن و آنان را به طور کامل پاکیزه قرار ده. ام سلمه گفت: من هم با آنها هستم ای رسول خدا؟ فرمود: تو بر خوبی هستی...^۲

– از امیرمؤمنان علی را نیز روایت شده است: در خانه ام سلمه بر رسول خدا ﷺ وارد شدم در حالی که این آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» بر آن حضرت نازل شد رسول خدا ﷺ فرمود: ای علی، این آیه درباره تو و دو سبط من و امامان از فرزندان تو نازل شده است...^۳

– از عبدالرحمان بن کثیر روایت شده است: به امام صادق گفتیم خدای عزوجل از سخنش «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» چه چیزی را قصد کرده است؟ فرمود [این آیه] درباره پیامبر ﷺ و امیرمؤمنان و حسن و حسین و فاطمه نازل شده است.^۴

آنچه گذشت نمونه روایاتی بود که از نزول آیه کریمه به تنهایی خبر می‌داد، ولی روایاتی هم که خبر می‌دهد پیامبر اکرم ﷺ خصوص این جمله را تلاوت کرده و بر امیرمؤمنان و فاطمه و حسن و حسین تطبیق نموده است و روایاتی که حاکی از آن است که ائمه اطهار را برای اثبات فضیلت خود، به خصوص همین جمله استناد نموده‌اند نیز بر این مطلب دلالت دارد.

۵. روایات بیانگر نزول این آیه، چه مقدار است؟ آیا فقط در کتب شیعه نقل شده یا در کتاب‌های اهل تسنن نیز آمده است؟ اعتبار آنها چگونه است؟

۱. همان جا.
 ۲. بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۳۰۸-۳۰۹، ح ۱۴۷.
 ۳. همان، ص ۳۳۶، ح ۱۹۹.
 ۴. همان، ج ۲۵، ص ۲۵۵، ح ۱۵.

○ روایات بیانگر چگونگی نزول آیه تطهیر بسیار زیاد است و افزون بر علمای شیعه شمار زیادی از محدثان و مفسران و مورخان اهل تسنن مانند ابن ابی شیبّه (۲۳۵ق)، احمد بن حنبل (۲۴۱ق)، ابن ابی عاصم (۲۸۷ق)، ترمذی (۲۷۹ق)، نسائی (۳۰۳ق)، طبری (۳۱۰ق)، طحاوی (۳۲۱ق)، ابن ابی حاتم رازی (۳۲۷ق)، طبرانی (۳۶۰ق)، حاکم نیشابوری (۴۰۵ق)، ثعلبی (۴۲۷ق)، بیهقی (۴۵۸ق)، ابن عبدالبرّ (۴۶۳ق)، واحدی نیشابوری (۴۶۸ق)، ابن مغزالی (۴۸۳ق)، حاکم حسکانی (ق ۵)، ابن عساکر (۵۷۱ق)، ابن اثیر (۶۳۰ق)، جوینی خراسانی (۷۳۰ق)، کلبی (۷۴۱ق)، ذهبی (۷۴۸ق)، زرنندی حنفی (۷۵۰ق)، صفدی (۷۶۴ق)، ابن کثیر (۷۷۴ق)، هیثمی (۸۰۷ق)، ابن حجر عسقلانی (۸۵۲ق)، سیوطی (۹۱۱)، ابن حجر هیثمی (۹۷۴ق) و... این روایات را در تألیفات خود آورده‌اند.^۱

کثرت آن روایات به مقداری است که با توجه به آن قطع به صدور آن روایات پیدا می‌شود و به بررسی سند آن روایات نیازی نیست، ولی با این حال در میان روایات، روایات صحیح‌السند حتی در نظر دانشمندان اهل تسنن متعدد است یکی از آنها روایتی است که حاکم نیشابوری با سندی که آن را صحیح دانسته و ذهبی، رجال‌شناس معروف

۱. برای دیدن آن روایات در تألیف‌های افراد فوق به ترتیب ر.ک: المصنف، ج ۷، ص ۵۷۲؛ مسند الامام احمد بن حنبل، ج ۶، ص ۲۹۲؛ کتاب الاوائل، ص ۲۸۷؛ سنن الترمذی، ج ۵، ص ۳۰، ح ۳۲۵۸، ص ۳۲۸، ح ۳۸۷۵؛ نسائی، السنن الکبری، ج ۵، ص ۱۰۸، ح ۸۳۹۹؛ تفسیر الطبری؛ جامع البیان، ج ۱۰، ص ۲۹۶؛ مشکل الآثار، ج ۱، ص ۳۳۲؛ ابن ابی حاتم رازی، تفسیر القرآن العظیم، ج ۹، ص ۳۱۳۲؛ المعجم الکبیر، ج ۳، ص ۵۲، ح ۲۶۶۲، ص ۵۴، ح ۲۶۶۶ ص ۵۶، ح ۲۶۷۳، ج ۹، ص ۲۶، ج ۲۳، ص ۲۴۹، ۲۸۶، ۳۳۳، ۳۵۷؛ المعجم الاوسط، ج ۳، ص ۳۸۰؛ المعجم الصغیر، ج ۱، ص ۱۳۵؛ المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۴۶؛ الكشف والبیان، (تفسیر الثعلبی)، ج ۸، ص ۴۳۴۲؛ السنن الکبری، بیهقی، ج ۲، ص ۱۵۰؛ الاستیعاب، ج ۳، ص ۱۱۰۰؛ اسباب نزول القرآن، ص ۳۶۸، ۳۶۹، ح ۶۹۶ و ۶۹۷ (ذیل آیه سوره مناب علی بن ابی طالب رضی الله عنه، ص ۳۰۱، ح ۳۴۵ و ص ۳۰۴، ح ۳۴۹؛ شواهد التنزیل، ج ۲، ص ۴۱، ح ۶۶۲، ص ۴۳ و ۴۴، ح ۶۶۴، ص ۳۳۱-۵ احزاب)؛ ح ۱۲۲ و ۱۲۳، ص ۱۳۵، ح ۷۶۷، ص ۱۳۶، ح ۷۶۹؛ تاریخ مدینه دمشق، ج ۱۳، ص ۲۰۵ و ۲۰۶، ج ۱۴، ص ۱۳۷ و ۱۳۸ و ۱۴۳ و ۱۴۴ و ۱۴۵ و ۱۴۶ و ۱۴۷، ج ۴۲، ص ۱۱۲؛ اسد الغابه، ج ۵، ص ۵۲۱، ۵۸۹؛ فوائد السمطین، ج ۱، ص ۳۱۲-۳۱۸؛ التسهیل، ج ۲، ص ۱۳۷؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱۰، ص ۳۴۷؛ تاریخ الاسلام، ج ۳، ص ۴۶؛ نظم درر السمطین، ص ۲۳۸؛ الوافی بالوفیات، ج ۲۱، ص ۱۷۹؛ ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، ج ۳، ص ۴۹۳ و ۴۹۴؛ مجمع الزوائد، ج ۹، ص ۶۷؛ الاصابه، ج ۸، ص ۲۶۵؛ الدرالمثور، ج ۶، ص ۶۰۴؛ الصواعق المحرقة، ص ۱۴۳.